

Lakatos Szilvia (1985) klasszika-archeológus, a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteményének munkatársa. Kutatási területe: az etruszko-korinthosi vázafestészet és a görög kultúra szerepe Etruriában.

Legutóbbi írása az Ókorban: *Dioskurok és satyros. Egy pompeii reliefsorozat értelmezése* (2021/3).

Áldozó ifjú bronzszobra Közép-Itáliából

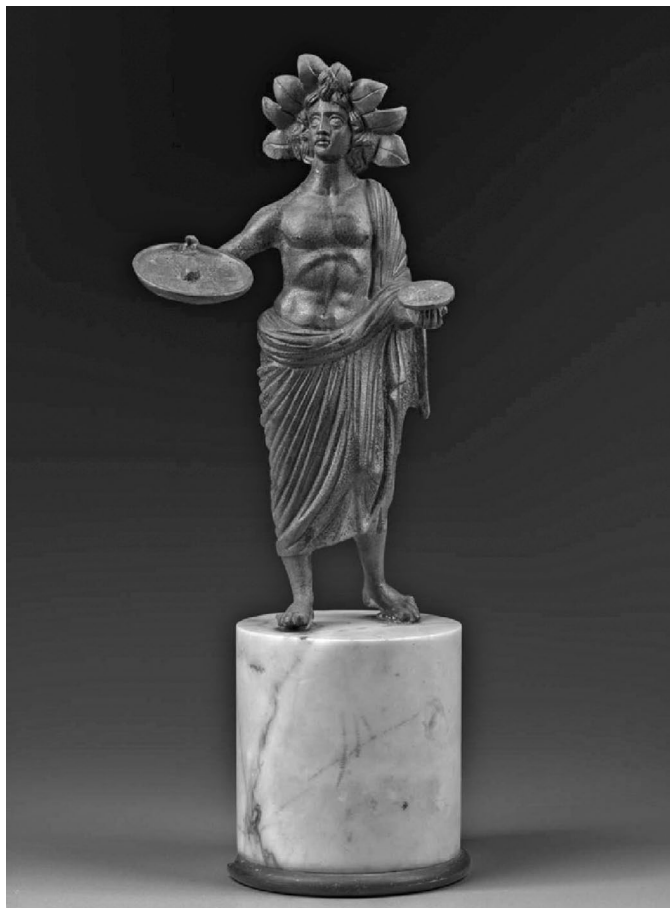
Lakatos Szilvia

Az áldozó ifjút ábrázoló bronzszobrot (1. a–d kép) 2020-ban vásárolta meg az Antik Gyűjtemény nemzetközi műkereskedelemből. Az álló ifjú a bal vállát és az alsótestét eltakaró köpenyben látható. Testsúlya a jobb lábára nehezedik, a bal lábát kissé hátrahelyezi. Bal kezében csillagmotívummal díszített illatszeres edényt (*acerra*) tart, amelyben az áldozatbemutatáshoz szolgáló illatszereket, füstölőket tartották. A fejét előrenyújtott jobb karja felé fordítja, a jobb kezében eredetileg áldozáshoz használt csészét (*patera*) tarthatott. Homloka fölött gombszerű – talán virágot vagy gyümölcsöt ábrázoló – dísz, a haja körül koszorú levelei láthatók.

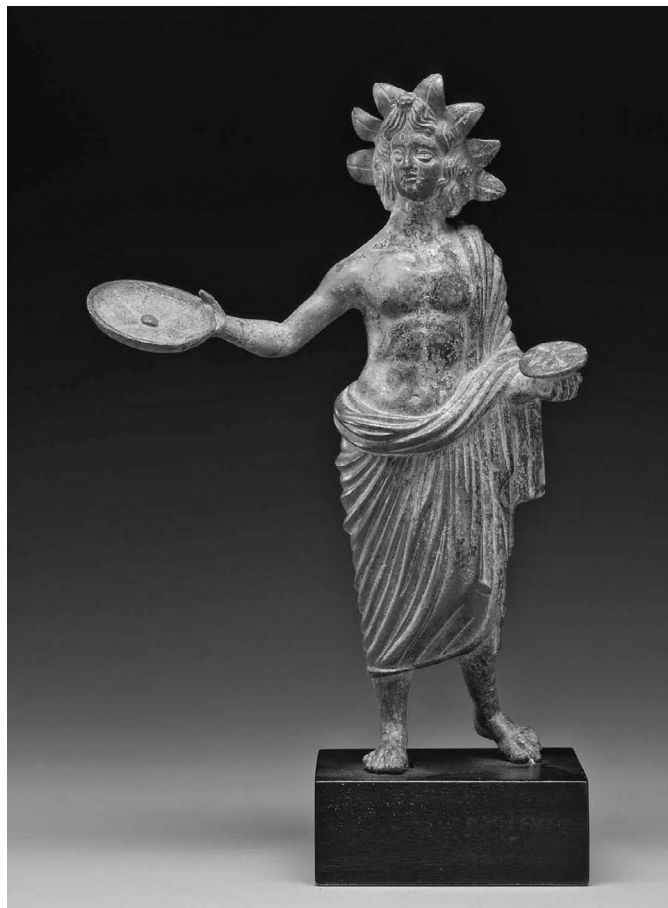
Az áldozati csészét és illatszeres edényt tartó koszorús ifjúalak gyakori témája volt a közép-itáliai bronzszobrászatnak, a típus példányai nagy mennyiségben kerültek elő Etruria és Latium szentélyeiből. A legtöbb esetben az ábrázolás hangsúlya a koszorús ifjúfőjre helyeződik, a test pedig inkább csak jelzesszerűen, szinte kétdimenziós formában jelenik meg. A jellemzően 11–12 centiméternél kisebb szobrok közül azonban nem csupán a darabok mérete, hanem a kidolgozás részletgazdagsága alapján is kiemelkedik néhány példány. Ezeknek a 17 centiméternél nagyobb, de olykor akár 32 centiméter magas szobroknak az esetében az ifjúalak teste plasztikusan kidolgozott, testtartása a görög klasszikus művészetből hagyományozott kontraposzt elve szerint épül fel: a test súlyát csupán az egyik láb hordozza, a testsúly eloszlásának különbsége pedig az alak egész testén végigkövethető. A haj kialakítása is részletesebb, a homlok fölött felfelé fésült hajtincsek pedig a hellénisztikus kori görög művészetre jellemző frizuratípust (úgynevezett *anastolé*) követik.

1. a–d kép. Áldozó ifjú bronzszobra Közép-Itáliából. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény, ltsz. 2020.1.A © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

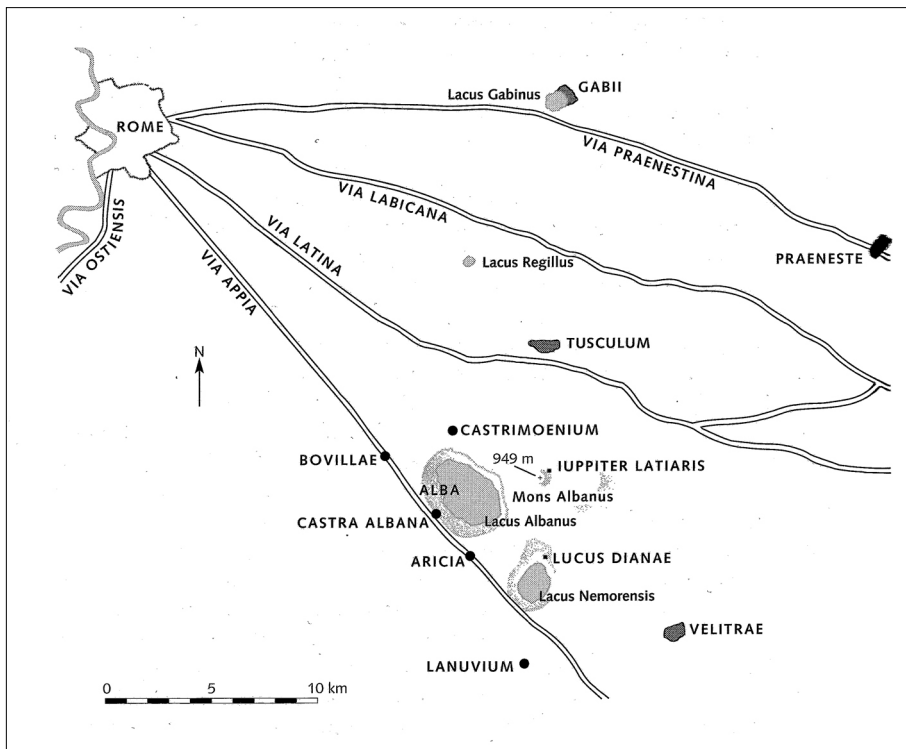

2. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről, Museum of Fine Arts, Boston, ltsz. 59.10;
fotó © Museum of Fine Arts, Boston

3. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről, Museum of Fine Arts, Boston, ltsz. 1974.582;
fotó © Museum of Fine Arts, Boston

Az áldozó ifjút ábrázoló bronzszobrok között – az anyagszoptot feldolgozó Martin Bentz legutóbbi gyűjtése alapján – 17 nagyobb méretű példány ismert. Ezenkívül ide sorolható még egy szobor Bostonból, valamint 19. példányként a budapesti darab is. A szobrok alapvetően azonos kompozíciója mellett számos különbség is megfigyelhető az egyes darabok között: a bal vagy a jobb láb hordozza a testsúlyt, az ifjú meztláb vagy csizmában látható. A bal vállon átvetett köpeny elrendezése is eltérő lehet: a legtöbb szobron a ruharedők megszakítatlanul haladnak a válltól a lábakig, míg néhány esetben – ahogy a budapesti példányon is – a csipőnél gazdagon redőzött anyagketeg fut keresztbe. További különbséget jelenthet, hogy az ifjú fején látható koszorú levelei sűrűbben vagy egymástól távolabb jelennek meg. A szobrokat egymástól elválasztó ilyenfajta részletek ellenére a budapesti darabnak ismert két rendkívül közeli párhuzama a bostoni Museum of Fine Arts gyűjteményéből (2–3. kép).

4. kép. Térkép a Rómától délkeletre eső vidékről a Nemi-tónak és Diana szentélyének jelölésével (Coarelli 2007, 498, 146. kép nyomán)

5. kép. A Spink and Son londoni műkereskedésében 1908-ban eladásra kínált bronzszobrok. (Reinach 1909, 12. tábla nyomán)

A csaknem azonos méretű bronzszobrokon (a budapesti ifjúszóbor 19 cm, míg a bostoni példányok 20, illetve 19,5 cm magasak) szembetűnő a testhelyzet, a ruházat megformálásának egyezése, valamint a felsőtest izomzatának hasonlósága is.

A budapesti ifjúszóbor a 20. század elején került francia magángyűjteménybe, lelőhelye nem ismert. Bár a 18 hasonló bronzszobor közül egyik sem régészeti ásatásból került elő, legalább hat darabról feltételezhető, hogy az Aricia városához közeli, a Nemi-tó partján fekvő Diana-szentélyből származik (4. kép). Három szobor például annak az együttesnek a részét képezte, amelyet a Spink and Son londoni műkereskedés 1908-ban kínált eladásra (5. kép). Az öt áldozó nőalak és a három ifjú összetartozását a róluk készült fényképpel is próbálták érzékeltetni: a kisebb alakok kóruszerűen állják körbe a nagy méretű, csaknem 1 méter magas női szobrot. A bronzok Eliseo Borghi római műkereskedő közvetítésével kerültek Londonba, aki – ahogy arról a későbbiekben még szó lesz – részt vett a szentély ásatásában. Bár állítása szerint a darabok Caligula római császárnak (Kr. u. 37–41) a Nemi-tavon használt egyik

6. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről, British Museum, London, ltsz. 1955,0501.1 © The Trustees of the British Museum

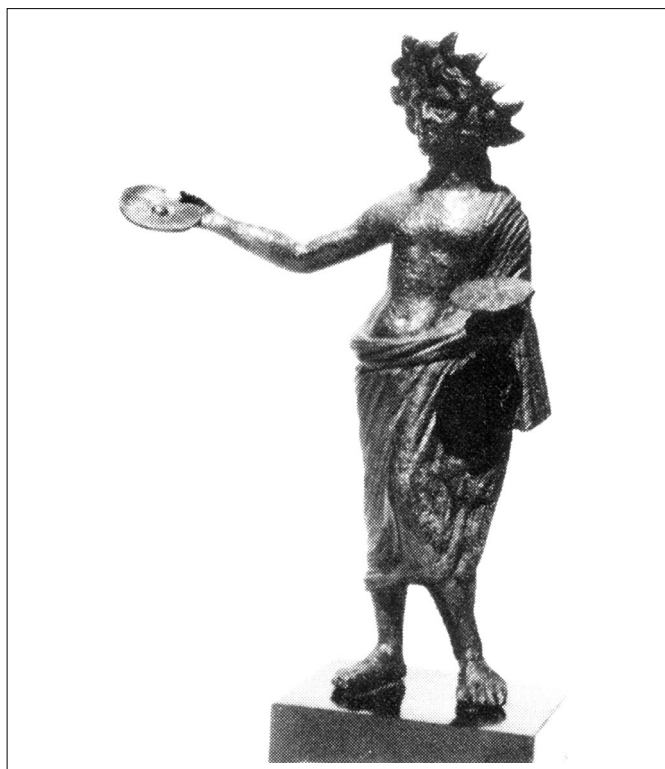
díshajójáról származnak, egy szemtanú elbeszélése szerint az áldozó alakokat nem az elsüllyedt hajó maradványainál, hanem a parthoz közel találták. Ez utóbbi változat tűnik valószínűnek, minthogy a szobrok nem a római császárkorban, hanem az azt megelőző évszázadokban készültek. A pontos lelőhely bizonytalanságának ellenére az áldozó alakokat ábrázoló bronzszobrok és a Nemi-tavi szentély kapcsolatában nincs okunk kételkedni.

A Spink and Son által bemutatott együttes szétszóródott, de két áldozó ifjú (6–7. kép) és két nőalak – köztük a nagy méretű példány is – később a British Museum gyűjteményébe került, míg a harmadik ifjúszóbor dr. Philip Nelson egykori liverpooli magángyűjteményében bukkant fel (8. kép). Ebben a gyűjteményben egy további bronzszobor is azonosítható, amely koszorús ifjút ábrázol, és állítólag szintén az ariciai szentélyből származik (9. kép). E darabok mellett a bostoni múzeum két fentebb említett bronzszobrát is úgy tartják számon, mint amelyek feltehetően a Nemi-tavi szentélyhez kapcsolhatók. Bár ezek a példányok sem régészeti ásatás során kerültek elő, legalább az egyik szobornál (2. kép) a megadott lelőhely mellett érvként szólhat, hogy a tárgy Lord Savile gyűjteményébe tartozott, aki a 19. század végén ásatásokat végzett a szentély területén.

7. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről,
British Museum, London, ltsz. 1921,0512.1
© The Trustees of the British Museum

Elképzeltető tehát, hogy a budapesti ifjúsobor, amelynek pontos párhuzama éppen a Nemi-tónál talált darabok közül ismert, szintén ebből a szentélyből került elő? A kérdés megválaszolásához elsőként azt szükséges meghatározni, hogy hol lehetett a Diana-szentélyhez köthető bronzszobrok műhelye. Míg a koszorús áldozók kisebb méretű sorozatai a példányok változatossága és nagy elterjedési területe alapján Etruria és Latium több műhelyében is készülhettek, a nagyobb, minőségesebb darabok esetében lehetőségként merült fel, hogy a szobrok vagy a szobrok egy része közvetlenül az ariciai szentélyhez kapcsolódó műhelyben készült. Minthogy a műhely létezését mindeddig nem igazolta a készítési folyamathoz kapcsolódó további lelet, ez a feltételezés csupán a jelentős leletkoncentráción alapul. A Nemi-tónál talált ifjúsobrokon kívül csupán egyetlen darabnak ismert a lelőhelye: a picenumi Staffolo Közép-Itália adriai partvidékén. A picenumi példány tehát az áldozó ifjúsobrok szokásos elterjedési területén kívül került elő, és feltehetően nem helyi, hanem etrusk vagy latiumi műhely terméke. Ez az elszigetelt eset arra figyelmeztet, hogy a bronzszobrok viszonylag könnyen mozgatható tárgyként távolabbi műhelyből is eljuthattak az ariciai szentélybe. Nem szólnak azonban érvek egyetlen más készítési helyszín mellett sem, a Diana-szentély gazdag le-

8. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről,
dr. Philip Nelson egykori liverpooli magángyűjteménye
(Haynes 1960, 17,4. tábla nyomán)

9. kép. Áldozó ifjú bronzszobra a Nemi-tó környékéről,
dr. Philip Nelson egykori liverpooli magángyűjteménye
(Haynes 1960, 17,3. tábla nyomán)

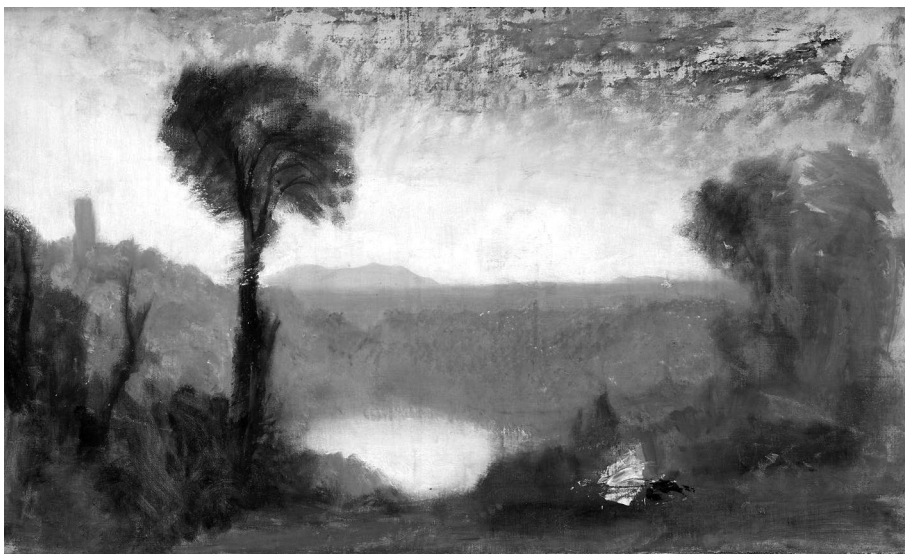
10. kép. A Nemi-tó látképe: szemközt balra, a tó partjának közelében látható a szentély egykori területén az itt talált leletek bemutatására emelt múzeum (forrás: Wikimedia)

letanyagát tekintve pedig minden bizonytalanság mellett jogosan feltételezhető egy helyi műhely működése, amelyben a Nemi-tónál előkerült darabok és talán a hozzájuk szorosan kapcsolódó, lelőhely nélküli példányok is készülhettek. A férfi és női áldozókat ábrázoló szobrok megformálásának hasonlósága, olykor a részletek kidolgozásának teljes azonossága nem csupán azt erősíti meg, hogy a szentélyben talált bronzszobrok egy műhely termékei lehetnek, hanem szerencsés esetekben további darabokkal való összetartozásra is utalnak. Így például a British Museumba került két ifjúszóbor valószínűleg ugyanabból a negatív mintából készült, és ugyanez a negatív szolgálhatott két további darab készítéséhez is a firenzei Museo Archeologico gyűjteményéből. El-

képzelhető tehát, hogy ezek a firenzei szobrok és a budapesti darab, amely pedig a bostoni áldozó ifjúalakokkal mutat hasonlóságot, ennek a műhelynek a terméke, és talán szintén a Diana-szentélyben került felajánlásra.

Az ariciai szentély

Diana istennő szentélye a Nemi-tó partján különleges természeti környezetben, az albai hegyek egyik kráterében fekszik (10. kép). A szentély megközelítésekor a látogató sajátos világban találhatta magát, ahogy a hegygerincet elhagyva leereszkedett a horizontot egyre szűkebbre vonó kráterbe, míg végül a szentélyt körülvevő sűrű erdőbe érkezett. A Kr. e. 6. század végén szentelték a területet Diana kultuszának, amiről nem csupán írott források tanúskodnak, hanem a legkorábbi fogadalmi ajándékok is, amelyek a Kr. e. 6–5. századra keltezhetők. Aricia fontos szerepet játszott a latin törzsek Róma-ellenes összefogásában, de a szentély azután is megtartotta fontosságát, hogy a Kr. e. 4. század második felében Róma legyőzte a latin szövetséget. A római hódítás utáni időszakban a szentély jelentős változáson ment keresztül: a Kr. e. 4. század végén megépült az első monumentális templomépület, amelyet a későbbi évszázadokban még tovább bővítettek. A Kr. e. 1. században és a római császárkorban a Nemi-tó körüli erdőt Caesar és Caligula villái tovább szabdalják, Caligula pedig a tó felszínét – ókori megfogalmazás

11. kép. Joseph Mallord William Turner (1775–1851): *A Nemi-tó*, 1827–1828 körül, Tate, London, ltsz. N03027 © Tate

szerint Diana tükrét (*speculum Dianae*) – is meghódította úszó palotaként működő luxushajóival.

Diana kultusza a Kr. u. 3. századtól fokozatosan elvesztette a jelentőségét, de a táj vonzereje és az ókori szerzőknél olvasható leírások fenntartották az érdeklődést a tó és az egykori szentély iránt. A Nemi-tó szerepelt a 18–19. századi itáliai körutazások (*Grand Tour*) szokásos állomásai között, William Turner is felkereste és több változatban megörökítette a helyszínt (11. kép). A 15. századtól többször megkísérelték az elsüllyedt császári hajók kiemelését, a gazdag leletanyag felszínre hozását, de erre végül csak 1929 és 1932 között, a tó vízszintjének jelentős csökkentésével kerülhetett sor. A hajók mesés gazdagsága mellett az ariciai szentély vonzerejéhez egy hozzá kapcsolódó rítus is hozzájárult. Több ókori szerző említi, hogy Diana szent ligetében állt egy fa, amelynek ágát csak egy szökött rabszolgá törhette le. Ha sikerrel járt, akkor élet-halál viadalban megküzdhetett a kultusz vezetőjével, és győzelme esetén ő lett az utódja. Ez az úgynevezett *rex nemorensis* tisztség tehát mindig csupán a következő jelölt érkezéséig és győzelméig tartott. A Nemi-tónál fekvő szentély vezetőjének szerepéért vívott véres rítus lenyűgözte a modern kor embereit. Ez adta a kiindulópontot James George Frazer *Az aranyág* című, 1890-ben megjelent könyvéhez, amely máig az összehasonlító vallástudomány egyik alapműve.

Az ariciai szentélyt övező érdeklődés ellenére a régészeti ásatások csak 1885-ban kezdődtek meg a területen, Sir John Savile Lumley brit nagykövetnek és a föld tulajdonosának, Filippo Orsini hercegnek a megállapodása nyomán. A kiásott leleteket az akkori törvények szerint felosztották egymás között, bár nem egyenlő arányban: az értékesebb tárgyak Orsini herceghez, míg a sorozatban készült tucatdarabok Lord Savile tulajdonába kerültek. Orsini herceg és Lord Savile közös munkája csupán néhány évig tartott, utána a herceg más partnerekkel folytatta az ásatásokat. Feltételezhető, hogy a leletanyag elosztását hasonló megállapodások jellemezték, de míg Lord Savile többé-kevésbé egyben tartotta a részesedésül kapott leleteket, és később gyűjteményét a nottinghami múzeumnak adományozta, az ásatások többi résztvevője a birtokukba jutott tárgyakat – külön-külön vagy kisebb együttesekben – pénzzé tette. Orsini herceg 1895-ben Eliseo Borghi műkereskedővel állapodott meg az ásatások folytatásáról, amikor is rendkívüli leletek kerültek elő, és bűvárok számos értékes tárgyat hoztak felszínre Caligula díszhajóiról. Az anyag egy része a római Palazzo Massimo gyűjteményébe került, de jelentős darabok szóródtak szét különböző múzeumokba, illetve a nemzetközi műkereskedelemben, például a fentebb említett, női és férfi áldozókat ábrázoló bronzszobrok a londoni Spink and Son kínálatában.

12. kép. Gróf Vay Péter (1863–1948).

Library of Congress, Prints & Photographs Division, LC-B2-1301-9

Vay Péter gyűjteményének tárgyai a Nemi-tó környékéről

A Nemi-szentély ásatásának a 19. század utolsó évtizedeiben szétszóródott anyagához tartozhatott – a bronzszobor mellett – néhány terrakotta műtárgy is az Antik Gyűjteményben. A két nőalak, a lószobor és a két *unguentarium* (illatszeres edény) gróf Vay Péter (1864–1948; 12. kép) gyűjteményéből származik, aki a darabok származási helyeként a Nemi-tó környékét jelölte meg. Vay Péter római katolikus papnak készült, és az 1890-es években elvégezte az ehhez szükséges tanulmányokat a római Gregoriana Pápai Egyetemen. XIII. Leó pápa monsignor ranggal tüntette ki, majd 1898-tól diplomáciai feladatokkal bízta meg. Ennek révén jutott el Japánba több alkalommal, s vásárolta meg 1907-ben a magyar állam megbízásából azt a csaknem 2350 tételes gyűjteményt, amely főként a Szépművészeti Múzeum grafikai gyűjteményét gyarapította. Vay Péter magángyűjteménye az európai művészet iránti érdeklődéséről is tanúskodik, de a görög–római antikvitás nem kapott különösebb hangsúlyt a gyűjteményében, és csupán néhány ókori darab került a tulajdonába. Rómában töltött éve alatt a Diana-szentély fogadalmi ajándékai feltehetően könnyen elérhetőek voltak a római műkereskedelemben, vagy talán a gróf a tárgyakat Castel Gandolfóban, a Nemi-tó közelében fekvő pápai rezidenciára tett esetleges látogatása során kapta. Az öt darabot – valamint hatodikként egy agyagmécsest, amelynek később nyoma veszett – 1925-ben a Nemzeti Múzeumnak adományozta, innen kerültek 1951-ben a Szépművészeti Múzeum gyűjteményébe.

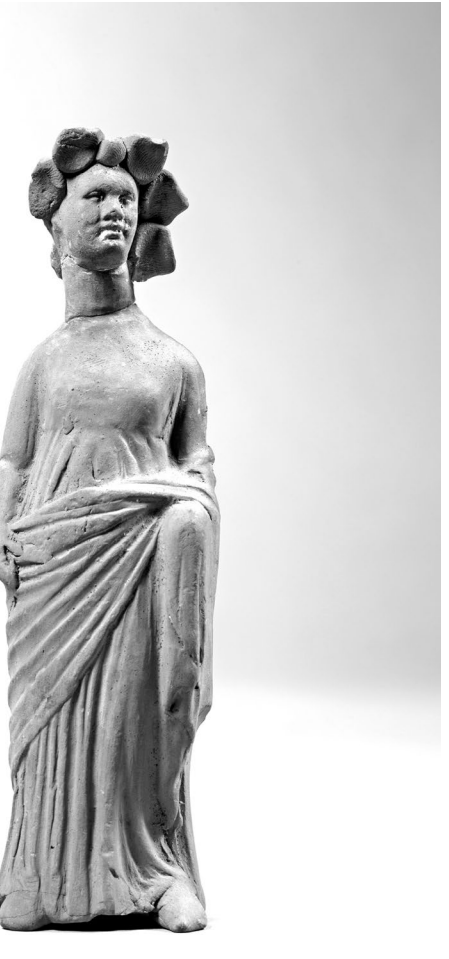
Vay Péter gyűjteményének két darabja álló, hosszú ruhát (*chiton*) és köpenyt viselő nőalakot ábrázol, fején koszorúval (13–14. kép). A Kr. e. 4. században elegáns öltözetű, állósétáló nőalakok változatos sorozatai jelentek meg a görög terrakottaszobrászatban. Ezek az első lelőhelyükről Tanagrának ne-

13. kép. Terrakotta nőalak, egykor Vay Péter gyűjteménye.
Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény,
ltsz. 51.151 © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

vezett szobrok a görög világ számos agyagműves műhelyében készültek. Gyakran sírokból kerülnek elő, de díszíthettek lakóházakat is. Itáliában a görög városokon kívül is készítettek ilyeneket, elsősorban szentélyekbe szánt fogadalmi ajándékokul. Az Itália-szerte elterjedt Tanagra típusú szobrok további jellemzője az alakok fején látható levélkoszorú, amely Közép-Itáliában a férfi áldozókat ábrázoló különféle szobrokon is megjelent, ahogy azt a budapesti bronzszobor példája is mutatja. A koszorú a levelek formája alapján leginkább borostyánkoszorúként azonosítható, amely gyakran Dionysos isten és követőinek az ábrázolásán jelenik meg. A Tanagra típusú szobrok a Kr. e. 3. századtól egészen a Kr. e. 1. század elejéig rendkívül népszerűek voltak Itáliában, csaknem minden szentély anyagában megtalálhatók, így az elterjedtségük alapján valószínűleg nem köthetők csupán egyetlen isten kultuszához.

A Vay-gyűjtemény harmadik darabja egy terrakotta nőalak (15. kép). Az állat négyzetes talapzaton áll, a lábak és a fark reliefben jelennek meg a talapzaton és a ló testét összekötő háttérben. A ló szügyén külön megmintázott dísz látható, és eredetileg hasonló rátét díszíthette a homlokát is – az állat tehát ünnepi öltözetben jelenik meg. A különféle állatokat ábrázoló terrakották kedvelt fogadalmi ajándékok voltak Itália

14. kép. Terrakotta nőalak, egykor Vay Péter gyűjteménye.
Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény,
ltsz. 51.152 © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

szentélyeiben. A szobrok egy része értelmezhető az áldozati állatok, így például a marha- és disznóáldozat helyettesítőjeként, míg más állatokat inkább az istennek kedves, esetleg a fogadalomtevőhöz kapcsolódó szerepük miatt ajánlhattak fel. Az ariciai szentélyben azonban egy különös szabály volt érvényben: lovak nem léphettek a szentély területére. A terület ugyanis Diana mellett Virbius kultuszának is helyet biztosított, akit tisztelői a görög mitológia Hippolytos alakjával azonosítottak. A hozzá kapcsolódó egyik történet szerint mostohaanyja, Phaidra beleszeretett az ifjúba, és örült szenvedélyében hamisan megvádolta. Hippolytos apja a vádak nyomán átokkal sújtotta fiát, az átok beteljesüléseként pedig Poseidón lovai halálra tiporták. Az ifjú azonban isteni segítséggel a Nemi-tó partján új életet kezdhetett – ahogy Vergilius és Ovidius műveiben (*Aeneis* VII. 761–780; *Fasti* III. 265–266 és *Metamorphoses* XV. 497–546) is olvasható –, ahol nem csupán szörnyű végzetének emlékét felidéző nevét cserélte le (a *hippos* görög szó azt jelenti, 'ló'), hanem a lovakat az egész szentély területéről kitiltották. Ennek ellenére számos állatszobor került elő a Nemi-tavi szentélyből, köztük lovak, disznók, tehének, vagy éppen a Dianát gyakran kísérő szarvasok szobrai. A lovakra vonatkozó tiltás tehát nem je-

lentette azt, hogy ezek az állatok, amelyek nyilván fontos szerepet játszottak a szentély látogatóinak az életében, a fogadalmi ajándékok révén ne jelenjenek meg az itt tisztelt istenségekkel folytatott párbeszédben.

Vay Péter gyűjteményének utolsó két darabja két *unguentarium* (16–17. kép), amelyeket az öblös test és az edények hosszú, vékony nyaka tett alkalmas-sá illatos olajok tárolására. Ez a tárgy-típus a Kr. e. 4. század végén jelent meg, és különféle formaváltozatokban és anyagból – elsősorban kerámiából és üvegből – hosszú évszázadokon keresztül népszerű maradt a Mediterráneumban. A mindennapi használat mellett gyakran helyeztek *unguentarium*okat sírokba az elhunytak mellé, valamint megtalálhatók szentélyekben is, ahol az istennek felajánlott fogadalmi ajándékként szolgálhattak, vagy esetleg a kultusz során használták őket. Augus-

15. kép. Terrakotta lószobor, egykor Vay Péter gyűjteménye. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény, ltsz. 51.150 © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

16. kép. Unguentarium, egykor Vay Péter gyűjteménye. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény, ltsz. 51.153 © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

17. kép. Unguentarium, egykor Vay Péter gyűjteménye. Szépművészeti Múzeum, Antik Gyűjtemény, ltsz. 51.154 © Szépművészeti Múzeum, fotó: Mátyus László

tus császárról jegyezte fel Suetonius római történetíró (*Divus Augustus* 4), hogy anyai ágon az egyik őse a Kr. e. 2. század végén illatos olajokkal foglalkozó üzletet (*unguentaria taberna*) üzemeltetett Ariciában. Talán itt vásárolta meg a szentély látogatója azokat az *unguentarium*okat a bennük lévő olajjal, amelyeket később felajánlott az istennőnek.

Az *unguentarium*okban tárolt illatos olajok egyrészt – mai fogalmaink szerint – illatszereket jelentettek, másrészt viszont különféle gyógyászati készítményeket. Jóllehet a Nemi-tavi szentélyben nem azonosítható Asklépios gyógyító isten kultusza, akinek a hellén világban lévő szentélyei gyógyászati központként is működtek, az itáliai szentélyekben más istenségekhez is fordultak egészségügyi problémákkal. Erre utalnak azok a fogadalmi ajándékok, amelyek különféle testrészeket – lábfejet, kezét, szemet, vagy akár belső szerveket – ábrázolnak; feltehetően ezek gyógyulását kérte vagy éppen ezért mondott köszönetet a szentély látogatója az istenségnek. Ezek az úgynevezett anatómiai terrakották szinte bármelyik közép-itáliai szentélyben megtalálhatók, és az ariciai Diana-szentélyből is nagy számban kerültek elő. A Nemi-tavi szentély látogatói tehát olykor egészségügyi gondjaikra reméltek segítséget az istennőtől, és feltehetően valamilyen formában javaslatokkal, tanácsokkal ellátva térhettek haza. A szentélyből származó *unguentarium*ok így talán ezzel a gyógyászati funkcióval is összefüggésbe hozhatók, és az edények a különféle problémákra javasolt, gyógyulást hozó szereket is tartalmazhattak.

Vay Péter gyűjteményének tárgyai sorozatokban készült tucatarabok, hasonló példányok tömegével kerültek elő a Nemi-tónál és Latium számos más szentélyében is. Az áldozó alakokat ábrázoló bronzszobrokhoz hasonlóan itt is érdemes feltenni a kérdést, hogy hol készülhettek. A terrakottatárgyak viszonylag kisebb értéke, valamint a nagy készítési mennyiséghez esetlegesen társuló nagy szállítási költség miatt azt szokás feltételezni, hogy a szentélyekhez közeli műhelyekben készültek. Több esetben ismertek azonban olyan Tanagra típusú szobrok, amelyek a részletek kidolgozása alapján ugyanazon negatív mintából készültek, de két különböző szentélyben kerültek felajánlásra. A Vay-gyűjtemény egyik nőalakjának párdarabját Szilágyi János György például a latiumi Segni szentélyének leletei között azonosította. Elképzelhető, hogy a kész tárgyak olykor távolabb kerültek készítési helyüktől, vagy talán a negatívok jutottak el, például utazó kézművesek révén, a másik szentélyhez kapcsolódó műhelybe. A Tanagra típusú szobroknál, vagy éppen az állatalakokat formázó terrakottáknál és az *unguentarium*oknál tehát kizárólag a tárgyak jellegzetességeiből kiindulva lehetetlen megmondani, hogy a darabok Latium vagy Közép-Itália melyik szentélyéből származnak, ahogy a koszorús áldozókat ábrázoló bronzszobroknál is csak a fentebb említett szűk csoport esetében lehetett a származási helyüket feltételelesen meghatározni; a Vay-gyűjtemény darabjait csupán a gyűjtő által megadott lelőhely segít az ariciai Diana-szentélyhez kötni.

Fogadalmi ajándéktípusok a római hódítás időszakából

Az itt bemutatott tárgyak a Kr. e. 4. század vége és a Kr. e. 1. század eleje között készültek, és csupán a nagyobb, plasztiku-

san kidolgozott és a görög művészet fejleményeire reflektáló bronzszobrok esetében lehet keltezőként egy szűkebb időszá-
vot, a Kr. e. 2. század második felét meghatározni. A tárgyak tehát azután készültek, hogy a Nemi-tónál fekvő Diana-szentély római uralom alá került. Latium meghódítása és az úgynevezett latin háború lezárása Kr. e. 338-ban azonban nem jelentett nyugvópontot Itália népeinek történetében. Róma a Kr. e. 3. században az Itáliai-félsziget egészét bekebelezte, Kr. e. 88-ig pedig többször is fellángolt a hódítókkal szembeni elégedetlenség, ellenállás. Felmerül tehát a kérdés, hogy a római uralom milyen változást hozott a szentély életében, amely korábban a latin törzsek Róma-ellenes szövetségében kiemelt szerephez jutott, és hogy a Kr. e. 3–2. század zűrzavaros időszakában készült fogadalmi ajándékok hogyan értelmezhetők ebben a történeti kontextusban.

A Kr. e. 3–2. századból több olyan fogadalmi ajándéktípus ismert, amelyek nagy területen, Itália különböző kultúráinak területén népszerűek voltak, így például a koszorús áldozókat ábrázoló bronzszobrok, a Tanagra típusú szobrok és az anatómiai terrakották. Minthogy az utóbbiak Rómában is nagy mennyiségben kerültek elő, lehetőségként merült fel, hogy a típus elterjedése Közép-Itáliában éppen a római hódításnak köszönhető. A legkorábbi példányok azonban nem Rómához köthetők, így ez a feltételezés a leletanyag alapján nem igazolható. Az anatómiai terrakották jelenléte tehát nem utal római vallási propaganda működésére a meghódított területeken, ahogy a többi tárgytípusnál, amelyeknél Róma elsősége nem is merülhet fel, például a dél-itáliai görög városokból elterjedt Tanagra típusú szobroknál, sem lehet a hódításnak legalább kulturálisan ellenálló helyi lakosságra következtetni.

A római hódítás különféle reakciókat, érzelmeket váltott ki, és rendkívül megosztotta az elfoglalt területek lakóit. Itália népei, az egyes városok eltérően értékelték a megváltozott hatalmi viszonyokat: olykor Róma-ellenes szövetségeket kötöttek egymással, olykor viszont a Rómával kötött egyezség tűnt a biztosabb választásnak. Számos ókori forrás tudósít arról is, hogy egy-egy város különböző társadalmi helyzetű lakói másképp viszonyultak az új hódítókhöz, és ezt a különbséget a személyes élethelyzetek, vélemények még tovább árnyalhatták. A Róma és a meghódított területek közötti változatos viszonyt nyilván nem tükrözik a fogadalmi ajándékok nagy sorozatait, de a Kr. e. 3–2. századot jellemző történelmi helyzet mégis kontextust jelenthet ezeknek a tárgyaknak. A koszorús áldozók bronzszobrai, a Tanagra típusú szobrok és az anatómiai terrakották is olyan módon jelenítik meg a szentély látogatóját, hogy az egyedi vonások háttérbe szorulnak a típus jellegzetességeivel szemben. Itália politikai szempontból szétszabdalt közösségeinek legalább pillanatnyi megnyugvást jelenthetett, hogy a szentélyekben a mindennapi nézetkülönbségek háttérbe szorultak, és Itália nagy területeinek lakói az isten előtt azonos módon jelentek meg.

Bibliográfia

- Bentz, M. 1992. *Etruskische Votivbronzen des Hellenismus*. Firenze.
- Bernetti, S. 2013. „Gli unguentari”: P. Braconi – F. Coarelli – F. Di-
sono – G. Ghini (szerk.): *Il santuario di Diana a Nemi. Le terrazze
e il ninfeo. Scavi 1989-2009*. Roma, 379–394.
- Camilli, A. 1999. *Ampullae. Balsamari ceramici di età ellenistica e
romana*. Roma.
- Coarelli, F. 2007. *Rome and Environs. An Archaeological Guide*. Ber-
keley.
- Galestin, M. C. 1987. *Etruscan and Italic Bronze Statuettes*. Warf-
huizen.
- Gáspár, A. 2010. „Gróf Vay Péter. Egy elfeledett Ázsia-kutató és
misszionárius munkássága”: Cseh É. – Gáspár A. – Umemura Y.:
*Ukijo-e. Az elillanó világ képei. Válogatás Gróf Vay Péter japán
fametszet gyűjtéséből*. Budapest, 82–105.
- Green, C. M. C. 2007. *Roman Religion and the Cult of Diana at Ari-
cia*. Cambridge.
- Haynes, S. 1960. „The Bronze Priests and Priestesses from Nemi”:
Römische Mitteilungen 67, 34-45.
- Moltesen, M. 1997. *In the Sacred Grove of Diana. Finds from a Sanc-
tuary at Nemi*. Copenhagen.
- Mysteries of Diana. The Antiquities from Nemi in Nottingham Mu-
seum*. Nottingham, 1983.
- Reinach, S. 1909. „Bronzes du lac de Nemi”: *Revue Archéologique*
14, 177–187.
- Söderlind, M. 2004. „Man and Animal in Antiquity. Votive Figures in
Central Italy from the 4th to 1st Centuries B.C.”: B. Santillo Fri-
zell (szerk.): *Pecus. Man and Animal in Antiquity. Proceedings of
the conference at the Swedish Institute in Rome, September 9-12,
2002*. Rome, 277–294.